

Владан Станковић
Институт за политичке студије у Београду

Ханс Георг Бек, Византијски миленијум, Clio/ Глас српски, Београд/Бања Лука 1998.

Недавно је најављено репринт-издање књиге чувеног баварског историчара, социолога православлa и (надасве) византолога Ханса-Георга Бека (*Hans-Georg Beck*) *Византијски миленијум (Das Byzantinische Jahrtausend)*, објављене на овим просторима 1998. године у издању издавачких кућа *Clio* (Београд) и *Глас Српски* (Бања Лука – Република Српска). Књига се простире на 478 странице текста (стр. 9-487), ћириличног писма, формата А-5, тврдог повеза (на предњој корици повеза налази се мозаик одлучне жене у ходу која на свом левом рамену носи терет, док се на последњој страници корица налази мозаик полусавијеног мушкарца одсутног погледа који шири плетену торбу од конопље).

Књига се састоји од *предговора* (Предговора за *прво* издање из 1977. године, и Предговора за *друго*, допуњено, издање из 1994. године), 9 (девет) *великих одељака* и *додатака* на крају књиге (*Одабраних текстова, Белешки и библиографских напомена, Техничких термина, Поговора и Индекса*). Прва глава носи наслов: *Увод* и састоји се од две деоне целине: *Хеленистичко наслеђе* и *Епохе византијске историје*. Друга глава названа је: *Држава и устав*, и састоји се од следећих делова: *Римски модел, Византијске нормe, Границе аутократије, Уставни органи, Избор цара, Влада, Истањени суверенитет* и *Идеологија власти*. Трећа глава носи назив: *Политичка ортодоксија*. У четвртој глави «смештена» је: *Књижевност*, која се састоји од следећих делова: *Књижевне врсте, Релевантност и актуалност, Критика друштва?, Идеолошке баријере, Диглосија*, и *Реторика*. Пето поглавље насловљено је са: *Теологија*, и садржи следеће делове: *Претходна разматрања, Систематика* и

то лемика, Пут догматике, Мистични системи, и коначно, *Via media*. Шеста целина има наслов: *Монаштво*. Седма: *Запажања о византијском друштву*. Осма је насловљена са: *Вера Византинца*. Коначно, последња, девета, глава слови са: *Историјска димензија* (и у њој је дата нека врста рекапитулације истраживачког рада на предмету истраживања).

Већ у свом првом предговору из 1977. године Ханс Бек наговештава путеве свог истраживања. Он је одабрао одређене теме из византијског опуса које је самостално изабрао, исказавши тако жељу да продуби сазнања о овој интригантној области, те да на основу тога, колико је то могуће, створи једну општу слику византијског друштва. Већ сама ова намера, побуђује пажњу.

Овде нажалост немамо ни времена ни простора да се позабавимо свим аспектима књиге. Отуда ћемо се позабавити само онима који су од значаја за проучавање друштвених наука (социологије, политичке и правне теорије и аксиологије).

Оно око чега Бек покреће причу о православном друштву јесте аксиолошка страна византијске цивилизације коју тумачи из три поглавља: *Теологије*, *Монаштва* и *Вере Византинца*.

У теолошком поглављу Бек подцртава Биће православног учења, које се огледа у настојањима да контемплативним путем, аскетском молитвом, појединца окрене: посту, молитви и тиховању – да га доведе до «голотиње Бога», до надмоћне светлости Тројице – места Бога које преображава људски дух. Тако православно учење тврди да је онострано стање већ овде достижно. Православље одбацује сваку помисао на спиритуализам теолошког спекулативног Логоса (западњачки логизам вредности-норми); оно се, напросто, окреће православној суштини (*υσιά*): енеригизму духовног и материјалног. Овај православни феноменализам биће уврежен већ код Максима Исповедника према коме је човек од самих почетака божијом вољом замишљен као биће са духом, али и са телом (*плот*). Тако, спасен може бити само онај који се искуша у «чулном искуству божије милости». Теологија посматрања Бога у овом животу, тај делатни *praxis*, указује на средњоазијско тумачење религије као *техуе*. Оно ће своје крајње исходиште имати у исихастичком учењу технике концентрације и дисања уз непрестану молитву дозивања Господа Исуса Христа, која води пражњењу духа од сваке фантазије и мисли не би ли се остварио простор за Бога.

Када описује монаштво Бек констатује да је од VI века Византија већ «помонашена». Она је помонашена више у вредносном значењу једног идеала него организационо (пошто се у њој преплићу хетерогеност манастира и идиоритмија). Стихијски несистематични рад служи уздицању врлина и економији основних потреба, управа настојника манастира (игумана) је често слаба, пустињаштво указује на изразити индивидуализам православног човека, а монастицизам са зазором гледа на лењо и недовољно образовано свештенство које је окренуто ритуалним облицима општења вере приликом пружања услуга верницима.

И када се ради о вери Византинца тада у очи запада неколико важних обележја. Најпре, захтеви православља су строги и неумољиви не толико по питању сагласности са догматима вере (теоријска сагласност), колико са верском (орто)праксом. Вера се доказује праксом (право)исповедања. Овај захтев у својој спољашњој манифестацији иде ка ритуализму – непрестаним захтевима неумољиве ортодоксије, тог браника вере. Услед тога «отодоксију не узмемиравају велике спекулативне јереси него потајна опозиција њеном церемонијалу и њеној хијерархији.» (стр. 355) Тако је православном вернику, притиснутом свакодневним обавезама, постављен избор: или да се непрестано уподобљава узору који би га на крају узнео у манастир; или да се бори за сопствену слободу која значи удаљавање од верске праксе и приближава (га) опасности да буде стигматизован као јеретик. На крају ове главе Бек изводи један крајње социолошки закључак: биће да се православни верник (притиснут густом мрежом репресивних моралних норми које су га стављале у калупе аскетизма и богозрења) опредељивао за нонкомформизам, који значи поштовање само најосновнијих норми верске ритуалне праксе. Све ван тога није га дотицало. Тако се верник штитио од насртаја вере у простору сопственог свакодневног живота.

Када се бави византијским друштвом Ханс-Георг Бек истиче неколико важних опсервација. У основи баварски истраживач византијско друштво дели на: цара (са владајућим слојем), средње (тзв. *μέσοι*), и «бедни народ» (*misera plebs*). Премда постоје индиције да међу ова три сталежа постоји читав низ прелаза, тзв. *међуслојева*, ова основна подела прагматички читаву социјалну историју Византије. Као најјучљивију друштвену појаву, која је умногоме одређивала суштину византијског друштва, Бек истиче клијенте-

лизам византијског света: постојање читавог низа мањих пирамида у великој друштвеној пирамиди. Ови кланови су аутономни, са сопственим правилима, зацементирани олигархизмом и разрађеним еснафским рутинизованим акцијама и интересима. Ове мање групације људи засноване на интересним основама представљају пре политичке котерије, него партије у класичном смислу. Међусобно испомагање, лобирање у бирократском апарату, противчињидбе, сарађивања, погађања, свакојаке трговине *do ut des*, створиле су интересне групације хетерогеног карактера, растресите и непринципијелне у којима се одвијао: интелетуални, политички и економски живот Византије. Каснија подела на: циркуске партије, зелене и плаве, паламите и антипаламите, кантекузине и палеологе, конзервативне и реформаторе, антилатине и латинофиле, само указује на непринципијелност присталица, на стихијски карактер и индуктивност византијске цивилизације растерећене великих идеја и концептуалних замисли Запада. На ово Ханс-Георг Бек указује: «Прозападно и антизападно оријентисани можда су били искрени у својим уверењима, али то не искључује чињеницу да се са теолошким уверењем могао повезати економски интерес византијског трговца и произвођача» (друге орјентације, прим. В.С – стр. 313). Сва ова разматрања већ откривају тенденције управљености ка којима клизи византијски доживљај друштвеног, који се умногоме разликује од западних представа, пракси и сензибилитета.

Конечно, када је реч о политичко-правној структури византијске цивилизације, Ханс-Георг Бек пружа мноштво обриса на основу којих се могу наслутити специфичности византизма у овој области. Ове посебности понајпре се тичу политичке правоверности коју Бек објашњава са општег, али и ужеполитичког гледишта. Ортодоксија означава исправно мишљење, исправну веру, али и чврсто веровање или несаломиву веру у истинитости исказа (по некад изражену до фанатизма). У тајне ортодоксије упућена је мала група посвећеника преко које се врши контрола верника. Та се контрола врши преко ритуалних форми: *најпреданије* ова форма одводи у монастицизам (богоотачке мистичне побожности), *образоване* на плитко поље православне културе малих размера (књижевност, иконопис, хорско певање), а *обичан свет* се задовољава упражњавањем повремених ритуалних исказивања вере. Ненасилни карактери ритуалног формализма и ненасилни карактери чврстине правоверја чине да их верници не осећају као велику стегу;

док би тек повремено (више као изузетак) они у лику државног штићеништва добијали фундаменталистичка обележја. Када је реч о политичкој ортодоксији у ужем значењу речи аутор истиче значај фигуре православног цара као *διδάσκαλος* – учитеља, као предодређеног носиоца Божјом вољом подарене синергије моћи, покретача васељене и *pontifex maximus*. Ова фетишизација моћи, има своје порекло у римским узорима, мада је њен култ посве орјенталног типа. Сва ова моћ ипак садржи једно битно ограничење *Res publicae* – у конкретном (православном) случају уподобљеност цара лику божијем – апсолутну интериоризацију православног светоназора која га чини иконичним, и позваним да влада (омогућавајући *consensus omnium*). «Сама чињеница да је изабраник, цару намеће обавезу да се такорећи приближи Богу, да се са Богом поистовети, и да Бога опонаша (*μίμησις θεοῦ*). (...) постаје отелотворење свих врлина. Овај цар отеловљава закон, зато што га носи у себи.» (стр. 98) Бек политичку ортодоксију потом развија у устаљеној шеми двовлашћа: цара и цркве, цркве и монаштва, и коначно цара и монаштва. Једна посве православна ортодоксија излази као победник из свих ових битака, и наставља да постоји, чак и онда када нестаје царство, а са њим и лик цара.

Књига уваженог професора Ханса-Георга Бека озбиљна је и научно утемељена мултидисциплинарна (социолошка, историјска, политиколошка, теолошка и књижевна) студија. Писана на веома приступачан начин, лаганим и доступним стилем, она не представља само научни извор већ и штиво које има општепросветитељски карактер. Напор аутора да изврши реконструкцију једне епохе, једне цивилизације, и њеног доживљаја физичког, душевног и духовног света додају јој на тежини и квалитету. Уз приговор да је на неким местима у анализи православне цивилизације, проф. Бек пропустио да успостави већу дистинкцију у односу на западна друштва како би анализа била објективнија и непристраснија, ову књигу најтоплије препоручујемо широј читалачкој публици, жедној знања из области која је нераскидиво повезана и са нашим културно-историјским простором. Отуда најављено репринт-издање ове књиге најтоплије поздрављамо.